

BS2019007664 / 1-4-2019

Auditdienst Rijk
Ministerie van Financiën

> Retouradres Postbus 20201 2500 EE Den Haag

Zie verzendlijst

Auditdienst Rijk

Korte Voorhout 7
2511 CW Den Haag
Postbus 20201
2500 EE Den Haag
www.rijksoverheid.nl

Inlichtingen

Ons kenmerk
2019-0000039844

Datum 15 maart 2019

Betreft Controleverklaring bij de financiële verantwoording 2018 van het project
Verwerving F-35

Bijgaand bied ik u aan onze controleverklaring en de bijbehorende door ons
gewaarmerkte financiële verantwoording over 2018 van het project Verwerving
F-35 (VF-35). Dit project is door de Tweede Kamer aangemerkt als groot project.

Deze controleverklaring wordt uitgebracht conform de brief met kenmerk
2018Z08483/2018D29125 van de Vaste Commissie Defensie van de Tweede Kamer
der Staten-Generaal gedateerd 17 mei 2018.

De uitgevoerde controle heeft betrekking op informatie zoals deze is opgenomen in
de financiële verantwoording 2018 over het project VF-35 (nr. BS2019006306).
Deze financiële verantwoording is opgesteld onder verantwoordelijkheid van de
staatssecretarissen van Defensie en van Economische Zaken en Klimaat.

Ik verzoek u onze verklaring met de bijbehorende door ons gewaarmerkte financiële
verantwoording 2018 van het project VF-35 uiterlijk tegelijk met het Jaarverslag van
het ministerie van Defensie te doen doorgeleiden naar de voorzitters van de Eerste
en Tweede Kamer der Staten-Generaal.

ACCOUNTDIRECTEUR ALGEMENE ZAKEN EN DEFENSIE

Drs. H. Zwaan RO
Brigadegeneraal der mariniers

VERZENDLIJST

Auditdienst Rijk

Ons kenmerk
2019-0000039844

Ministerie van Defensie

Aan

De Staatssecretaris van Defensie
MPC 58 B
Postbus 20701
2500 ES Den Haag

Afschrift aan

De Commandant der Strijdkrachten
MPC 58 B
Postbus 20701
2500 ES Den Haag

De Directeur Defensie Materieel Organisatie
MPC 58 A
Postbus 90822
2509 LV Den Haag

De Hoofddirecteur Financiën & Control
MPC 58 B
Postbus 20701
2500 ES Den Haag

Door tussenkomst

De Secretaris-Generaal
MPC 58 B
Postbus 20701
2500 ES Den Haag

Ministerie van Economische Zaken en Klimaat

Auditdienst Rijk

Aan

De Staatssecretaris van Economische Zaken en Klimaat
Mevr. M.C.G. Keijzer
Postbus 20401
2500 EK Den Haag

Ons kenmerk
2019-0000039844

Afschrift aan

De Directeur Topsectoren en Industriebeleid
Dhr. drs. D. Pappie
Postbus 20401
2500 EK Den Haag

De Commissaris Militaire productie

Dhr. J.C. Dicke
Postbus 20401
2500 EK Den Haag

Directie Financieel-Economische Zaken

Dhr. H van der Valk (wnd.)
Postbus 20401
2500 EK Den Haag

Door tussenkomst

De Secretaris-Generaal
Dhr. drs. M.R.P.M. Camps
Postbus 20401
2500 EK Den Haag

Controleverklaring bij de financiële verantwoording 2018 project Verwerving F-35

Colofon

Titel	Controleverklaring bij de financiële verantwoording 2018 project Verwerving F-35
Uitgebracht aan	Voorzitters Eerste en Tweede Kamer der Staten-Generaal
Datum	15 maart 2019
Kenmerk	2019-0000039846

Inlichtingen
Auditdienst Rijk
070-342 7700

Controleverklaring van de onafhankelijke accountant

Controleverklaring behorende bij de financiële verantwoording over het jaar 2018 van het project Verwerving F-35 (VF-35).

Den Haag, 15 maart 2019

Afgegeven ten behoeve van de Eerste en Tweede Kamer der Staten-Generaal
Wij hebben de financiële verantwoording over 2018 van het project VF-35, zoals opgenomen in de door ons gewaarmerkte bijlage gecontroleerd. De financiële verantwoording bestaat uit overzichten van de gerealiseerde ontvangsten, de gerealiseerde betalingen, de aangegane en openstaande verplichtingen, de openstaande voorschotten en de openstaande vorderingen.

1.1 Verantwoordelijkheid van de staatssecretarissen van Defensie en van EZK

De staatssecretarissen van Defensie en van EZK zijn verantwoordelijk voor het opstellen van deze financiële verantwoording, in overeenstemming met de vereisten voor financiële verslaggeving, zoals opgenomen in de Comptabiliteitswet en de Regeling Grote Projecten. De staatssecretarissen zijn tevens verantwoordelijk voor de comptabele rechtmatigheid en voor een zodanige interne beheersing als zij noodzakelijk achten om het opstellen van de financiële verantwoording mogelijk te maken zonder afwijkingen van materieel belang als gevolg van fraude of fouten.

1.2 Verantwoordelijkheid van de accountant

Onze verantwoordelijkheid is het op basis van onze controle geven van een oordeel over de financiële verantwoording, alsmede over de comptabele rechtmatigheid van de in deze financiële verantwoording opgenomen verplichtingen, uitgaven en ontvangsten.

Onze verantwoordelijkheid is het zodanig plannen en uitvoeren van een controleopdracht dat wij daarmee voldoende en geschikte controle-informatie verkrijgen voor het door ons af te geven oordeel. Onze controle is uitgevoerd met een hoge, maar geen absolute, mate van zekerheid waardoor het mogelijk is dat wij tijdens onze controle niet alle materiële fouten en fraude ontdekken. Afwijkingen kunnen ontstaan als gevolg van fraude of fouten en zijn materieel indien redelijkerwijs kan worden verwacht dat deze, afzonderlijk of gezamenlijk, van invloed kunnen zijn op de beslissingen die gebruikers op basis van deze financiële verantwoording nemen. De materialiteit beïnvloedt de aard, timing en omvang van onze controlewerkzaamheden en de evaluatie van het effect van onderkende afwijkingen op ons oordeel.

Wij hebben deze accountantscontrole professioneel kritisch uitgevoerd en hebben waar relevant professionele oordeelsvorming toegepast in overeenstemming met de Nederlandse controlestandaarden, ethische voorschriften en de onafhankelijkheidseisen.

Onze controle bestond onder andere uit:

- het identificeren en inschatten van de risico's dat de financiële verantwoording afwijkingen van materieel belang bevat als gevolg van fouten of fraude, het in reactie op deze risico's bepalen en uitvoeren van controlewerkzaamheden en het verkrijgen van controle-informatie die voldoende en geschikt is als basis voor ons oordeel. Bij fraude is het risico dat een afwijking van materieel belang niet ontdekt wordt groter dan bij fouten. Bij fraude kan sprake zijn van samenspanning, valsheid in geschrifte, het opzettelijk nalaten transacties vast te leggen, het opzettelijk verkeerd voorstellen van zaken of het doorbreken van de interne beheersing;
- het verkrijgen van inzicht in de interne beheersing die relevant is voor de controle met als doel controlewerkzaamheden te selecteren die passend zijn in de omstandigheden. Deze werkzaamheden hebben niet als doel om een oordeel uit te spreken over de effectiviteit van de interne beheersing van de ministeries van Defensie en van EZK;
- het evalueren van de presentatie, structuur en inhoud van de financiële verantwoording en de daarin opgenomen toelichtingen; en
- het evalueren of de financiële verantwoording een getrouw beeld geven van de onderliggende transacties en gebeurtenissen.

Wij zijn van mening dat de door ons verkregen controle-informatie voldoende en geschikt is om een onderbouwing voor ons oordeel te bieden.

1.3

Oordeel

Naar ons oordeel is de financiële verantwoording over 2018 van het project VF-35, zoals opgenomen in de door ons gewaarmerkte bijlage, in alle van materieel belang zijnde aspecten opgesteld in overeenstemming met de vereisten voor financiële verslaggeving, zoals opgenomen in de Comptabiliteitswet en de Regeling Grote Projecten en is een redelijke mate van zekerheid verkregen over de juistheid, de volledigheid en de comptabele rechtmatigheid van deze financiële verantwoording.

*Auditdienst Rijk
ministerie van Financiën*

R. Daalder RE RA
Senior Auditmanager

*Auditdienst Rijk
ministerie van Financiën*

drs. J.J.M. Claessens RA
Senior Auditmanager

Bijlage - Financiële verantwoording 2018 project verwerving F-35

Tabel 1: Gerealiseerde ontvangsten (in miljoen €)

	ontvangen t/m 2017	ontvangen in 2018	ontvangen t/m 2018
Eenmalige bijdrage industrie	4,5	0,0	4,5
Afdrachten uit hoofde van omzet	9,2	2,3	11,5
Royalty's	0,0	2,5	2,5
Verrekening PRL Voorschot	0,0	15,1	15,1
Totaal	13,7	19,9	33,6

Tabel 2: Gerealiseerde betalingen (in miljoen €)

	betaald t/m 2017	betaald in 2018	betaald t/m 2018
Concept Demonstration Phase (Defensie)	10,5	0,0	10,5
Concept Demonstration Phase (EZ)	82,8	0,0	82,8
System Development and Demonstration Nederlandse projecten	792,2	0,0	792,2
Voortgezette verwervingsvoorbereiding	38,3	0,0	38,3
Bijdrage doorontwikkeling PSFD-fase	778,1	442,3	1.220,4
	48,1	11,4	59,5
Totaal	1.750,0	453,7	2.203,7

Tabel 3: Aangegane en openstaande verplichtingen (in miljoen €)

Deelfasen	openstaand per 311217	aangegaan in 2018	betaald in 2018	openstaand per 311218
System Development and Demonstration Nederlandse projecten	0,0	0,0	0,0	0,0
Voortgezette verwervingsvoorbereiding	0,0	0,0	0,0	0,0
Bijdrage doorontwikkeling PSFD-fase	746,6	1.030,6	442,3	1.334,9
	15,3	0,7	11,4	4,6
Totaal	761,9	1.031,3	453,7	1.339,5

Tabel 4: Openstaande voorschotten (in miljoen €)

Deelfasen	openstaand per 311217	nieuw in 2018	verrekend in 2018	openstaand per 311218
System Development and Demonstration Nederlandse projecten	0,0	0,0	0,0	0,0
Voortgezette verwervingsvoorbereiding	28,7	0,0	0,0	28,7
Bijdrage doorontwikkeling PSFD-fase	185,8	58,1	100,5	143,4
	48,3	11,4	34,4	25,3
Totaal	262,8	69,5	134,9	197,4

Tabel 5: Openstaande vorderingen (in miljoen €)

Openstaande vorderingen (in miljoen €)	Openstaand per 311217	Ingesteld in 2018	Ontvangen in 2018	Openstaand per 311218
Royalty's geleverde FMS toestellen	3,0	3,7	2,5	4,2

Ministerie van Financiën

Auditdienst Rijk
Cluster Defensie
Postbus 20201
2500 EE Den Haag

Toelichting bij tabellen 1 t/m 5

Algemeen

Bovenstaande tabellen geven voor de verschillende fasen van het project inzicht in de gerealiseerde ontvangsten, de gerealiseerde betalingen, de aangegane en openstaande verplichtingen, de verstrekte, verrekenende en de openstaande voorschotten, de ingestelde, ontvangen en openstaande vorderingen naar de stand van begin en ultimo 2018. Dit overzicht is opgesteld in overeenstemming met de vereisten voor financiële verslaggeving, zoals opgenomen in de Comptabiliteitswet en de Regeling Grote Projecten.

Ontvangsten

In 2018 heeft het ministerie van Economische Zaken en Klimaat € 2,3 miljoen aan afdrachten ontvangen uit hoofde van € 114,440 miljoen aan omzet in 2017 door de MFO-bedrijven. Het totaal aan ontvangsten sinds 2008 bedraagt hiermee € 16,0 miljoen inclusief de eenmalige bijdrage van de industrie in 2002 van € 4,5 miljoen.

Van de FMS-partnerlanden is er in 2018 € 2,5 miljoen aan royalty's ontvangen.

Gedurende 2018 is het Partner Reprogramming Lab (PRL)-voorschot verrekend. De originele behoefte achter dit voorschot was komen te vervallen wegens het annuleren van dit project. Daarmee is besloten om dit (reeds vooruitbetaalde) bedrag aan te wenden voor een andere behoefte binnen het project verwerving F-35. Om het een en ander financieel-administratief juist te verantwoorden, is zowel op de ontvangsten als de uitgaven in 2018 een bedrag van € 15,1 miljoen geboekt.

Betalingen

Betalingen in vreemde valuta geschieden tegen dagkoers dan wel termijnvaluta. De verantwoording in de administratie van Defensie geschiedt tegen de maandkoers van de betreffende maand van betaling. Bij deze boekingsgang ontstaan verschillen tussen de werkelijke koers van betaling en de verantwoorde koers. Deze verschillen kunnen significant zijn. Deze werkwijze geldt voor Defensie als geheel, en is niet specifiek voor het project verwerving F-35.

Verplichtingen

De verplichtingen worden sinds 1 januari 2016 niet meer tegen plankoers gewaardeerd, maar tegen administratieve maandkoers (dat betekent dus dat maandelijks een herwaardering wordt uitgevoerd door FABK). De waardering van de openstaande verplichtingen ultimo 2018 is dan ook administratieve maandkoers december 2018 (€ 1 = \$ 1,129) met dien verstande dat voor het merendeel van de aangegane verplichtingen een termijnvalutacontract wordt afgesloten.

Voorschotten

Alle voorschotten van voor 2008 zijn tegen de maandkoers van december 2007 gewaardeerd en de voorschotten vanaf 2008 zijn gewaardeerd tegen de op het moment van verstrekking geldende maandkoers. Uitgezonderd zijn de posten die met valutatermijncontracten zijn afgedekt, deze zijn opgenomen tegen de betreffende valutatermijnkoers.

In het begin van het project werden de meeste betalingen met betrekking tot het verwerven van de F-35 testtoestellen als voorschot verstrekt en als zodanig geadmistreerd. In Tabel 4 is dit gedeelte van de verrichte betalingen weergegeven. Na voltooiing van de desbetreffende werkzaamheden en/of levering van de desbetreffende goederen of diensten worden deze voorschotten administratief verrekend. Hierbij ontstaan geen koersverschillen. Zoals blijkt uit Tabel 4 heeft de stand voorschotten ultimo 2018 een omvang van € 197,4 miljoen.

Onder Voortgezette Verwervingsvoorbereiding is voor een bedrag van € 58,1 miljoen aan nieuwe voorschotten bijgekomen en voor een bedrag van € 100,5 miljoen aan voorschotten verrekend. De nieuwe voorschotten hebben vooral betrekking op de PSFD-MOU (het jaarlijkse contributievoorschot waaruit diverse overheadkosten worden betaald) en de Economic Order Quantity (de voorschotbetaling waarvan grotere hoeveelheden componenten t.b.v. de productie kunnen worden besteld, waardoor schaalvoordeel ontstaat). Onder de doorontwikkeling van de PSFD-fase is gedurende 2018 voor een bedrag van € 11,4 miljoen aan nieuwe voorschotten betaald en is voor een bedrag van € 34,4 miljoen aan voorschotten verrekend.

Ministerie van Financiën

Auditdienst Rijk
Cluster Defensie
Postbus 20201
2500 EE Den Haag

Vorderingen

Alle vorderingen per 31 december 2018 zijn gewaardeerd tegen de administratieve maandkoers december 2018 (€ 1 = \$ 1,129).

Zoals bekend zijn inmiddels FMS-overeenkomsten gesloten voor de aanschaf van F-35 toestellen door niet-partnerlanden. Nederland ontvangt als partner bij de ontwikkeling van de F-35 royalty's voor de toestellen die aan niet-partnerlanden worden verkocht. Gedurende 2018 zijn 16 toestellen geleverd aan niet-partnerlanden. De ingestelde vorderingen zijn gebaseerd op een overzicht welke door het F-35 Lightning II Joint Program Office (JPO) is verstrekt.

Ministerie van Financiën

Auditdienst Rijk
Cluster Defensie
Postbus 20301
2500 EA Den Haag

Auditdienst Rijk
Postbus 20201
2500 EE Den Haag
(070) 342 77 00